Dopis příteli č. 7

Ladislav Hejdánek

in: Ladislav Hejdánek,Listy příteli [dopisy č. 1–21], p. 49–59

in: Ladislav Hejdánek,Dopisy příteli, Praha: Edice Petlice, 1977, p. 66–78

in: Ladislav Hejdánek,Dopisy příteli [dopisy č. 1–21], Praha: [s. n.], 1977, p. 36–42

in: Křesťané a Charta 77, Köln / München: Index, 1980, p. 227–233

in: Ladislav Hejdánek,Dopisy příteli (ročník 1977, 1978, 1979), Praha: [s. n.], 1980, p. 52–61

in: Ladislav Hejdánek,Dopisy příteli, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, p. 44–49

in: Ladislav Hejdánek, Dopisy příteli — 19. 11. 2011, 2011 ◆publication

Translations into other languages:

Lettera n. 7

in: Ladislav Hejdánek,Listy příteli [dopisy č. 1–21], str. 49–59

in: Ladislav Hejdánek,Dopisy příteli, Praha: Edice Petlice, 1977, str. 66–78

in: Ladislav Hejdánek,Dopisy příteli [dopisy č. 1–21], Praha: [s. n.], 1977, str. 36–42

in: Křesťané a Charta 77, Köln / München: Index, 1980, str. 227–233

in: Ladislav Hejdánek,Dopisy příteli (ročník 1977, 1978, 1979), Praha: [s. n.], 1980, str. 52–61

in: Ladislav Hejdánek,Dopisy příteli, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, str. 44–49

in: Ladislav Hejdánek, Dopisy příteli — 19. 11. 2011, 2011 ◆publikace

překlady do jiných jazyků:

Lettera n. 7

◆ článek, česky, vznik: 24. 3. 1977 ◆ poznámka: první ročník, dopis č. 7

◆ article, Czech, origin: 24. 3. 1977

Dopis č. 7

Praha, 24. 3. 1977

Milý příteli,
jsem docela rád, žes mne požádal o několik slov o nedávno zemřelém profesoru Janu Patočkovi. Patočka je pro mne jedním z několika málo našich domácích myslitelů, na nichž jsem se orientoval. Musím hned na začátku přiznat, že jeho působení na můj myšlenkový vývoj a vůbec profil nebylo hlavní. Celoživotně pro mne nejvíc znamenal filosof, s nímž jsem se nikdy nesetkal, totiž Emanuel Rádl. Snad o tom napíšu někdy jindy; Rádl byl ohromný, strhující myslitel, ale měl své podivné zvláštnosti. Pro tyto zvláštnosti šel Patočkovi vždycky trochu na nervy, a zvláště mu šli na nervy takoví zelenáči-studenti, kteří se Rádla stále dovolávali, citovali ho a vnášeli právě ty podivnosti na půdu Patočkových seminářů nebo přednášek. Pamatuji se, jak jednou můj kolega z fakulty takovým připomenutím nějakého Rádlova dikta na semináři Akademické YMCA na Poříčí uvedl Patočku do takového rozrušení, že vstal a chvíli chodil po chodbě, aby se uklidnil. A přece dovedl Patočka říci o Rádlovi slova nejvyššího respektu. Ačkoliv celý život Patočkův byl strukturován jinak než u Rádla, mnohem akademičtěji a tak nějak civilněji (nevím, jak bych to lépe vyjádřil: Patočkův pathos bylo lze zachytnout jen v jeho přednáškách, kdežto Rádlův pathos byl politický, veřejný), v rozhodujících chvílích národního života po třikrát na sebe vzal Jan Patočka rádlovskou roli. A po třikrát na sebe vzal i ten rádlovsky quijotovský háv, o němž se sám kdesi zmiňuje. V této roli mi Patočka byl vždycky nejbližší; i na tom je vidět, jak mnoho jsem byl ovlivněn Rádlem. Ale nejdůležitější význam Patočkův ovšem je jinde.

Česká filosofie první poloviny dvacátého století měla jednu těžkou vadu: nebyla na výši svých ryze filosofických úkolů. Tím nechci říci, že by se v ní nenalezly hluboké myšlenky, že by byla neorientovaná nebo špatně orientovaná, že by nevykazovala žádnou pozoruhodnější svébytnost atd. Nic takového; česká filosofie připomínala spíš docela úctyhodnou zásobárnu projektů, které však nikdy nebyly filosoficky dotaženy a realizovány. Nejvýznamnější filosofické publikace mohly nanejvýš inspirovat, ale nemohly se stát filosofickou základnou. Když jsem končil střední školu, stala se mým hlavním zájmem symbolická (matematická) logika. S nikým jsem se moc neradil, ale předpokládal jsem, že nejvhodnější cesta k ní bude přes matematiku. Brzo jsem rozpoznal, že to byl hluboký omyl, a přešel jsem z přírodních věd na filosofickou fakultu, kde v té době celá řada učitelů orientovala své přednášky a semináře na logickou problematiku. Byl jsem pak notně zklamán Kolmanem a Riegrem, zaujal mne Kozák, ale rozhodující pro mne byl Patočka, v jehož proseminář se četla Husserlova *Logická zkoumání.* Patočka byl jediný, u něhož jsme poznali, co to je metodický filosofický postup a zejména co to je filosofická práce na současné úrovni. Myšlenkovým zaměřením a celou strukturou filosofických pozic mi byl mnohem bližší J. B. Kozák, ale ten se bohužel po válce spokojoval už jen komentováním a popularizováním, byť nejednou pronikavým a přesvědčivým. Ale vysokou laťku nám všem postavil opravdu jen Patočka. Může-li dnes česká filosofie v něčem obstát na světovém fóru, pak převážně a možná dokonce jedině díky Patočkovi. Jen u něho jsme se mohli setkat s tou metodickou spekulativností, bez níž se filosofie neobejde.

Patočka byl celou svou duchovní a myšlenkovou konstitucí interpret, nikoliv systematik. Jeho přednášky o řecké filosofii v poválečných letech (došel až k Aristotelovi, než byl zbaven

práva přednášet) byly pro nás studenty zjevením. Patočka měl to skvělé, zcela mimořádné nadání, že dovedl do myšlenkového světa jiného filosofa proniknout až k identifikaci: myslel s ním, jeho způsobem, dokonce za něho a přes něho, dovedl ho domýšlet, aniž by narušil jeho integritu, dovedl ho zpřítomnit ne jako schránu abstraktních myšlenek, nýbrž jako živoucí myslitelskou osobnost. To bylo něco, co jsem sám nikdy nedokázal a co jsem na něm vždycky obdivoval snad nejvíc. A byl v tom plán. Těsně před válkou napsal Patočka, že u nás bylo a je málo zájmu o antiku v jejích největších výkonech, že „český život nenašel dosud svého poměru k řecké vzdělanosti a zvláště řecké filosofii, základu našeho evropského myšlení, nedostižnému dodnes“. A hned po válce pro to udělal tolik jako snad nikdo druhý u nás, aby vřelejší zájem o řeckou filosofickou antiku v kruzích vzdělanců a zejména studentů vyvolal.

Patočka své interpretační ingenium neomezil ovšem jen na staré Řecko. Pro situaci českého poválečného myšlení, z něhož byli na desetiletí vyloučeni myslitelé jinak než marxisticky orientovaní, tedy pro situaci našeho marxistického myšlení podnikl Patočka obrovský kus práce svými interpretacemi a také záviděníhodnými překlady Hegela. Marxovi totiž nelze dost dobře porozumět bez pochopení Hegela. Marxismus bez Hegela rovná se engelsismus, což je spíše zvláštní odrůda pozitivismu, a tedy afilosofie. Marxismus se vůbec vyvíjel zvláštním způsobem a tak, že skutečný Marx-filosof se z něho postupně vytrácel. Obnovením senzoria pro Hegela přispěl Patočka zcela mimořádnou měrou jednak k tomu, že naši marxisté objevili skutečného Marxe, a v důsledku toho také k tomu, že v novém, hlubším navázání na Marxe-filosofa našli inspiraci a potřebné odrazitě pro nové, nejednou světově pozoruhodné výkony filosofické. Otevřenost Patočkova a jeho ochota právě tímto směrem pomoci, ukázala řadě mladých marxistů, tj. filosofických oponentů Patočkových, některé jeho lidské stránky, na něž nemohli reagovat jinak než sympatiemi a přátelstvím. Tím neuvěřitelnější je, že se našel i takový, který se v jeho posledních dnech neštítil po něm hodit špinavou lží a který v tom beze studu pokračuje i po jeho smrti.

Bylo-li možno označit v poválečné filosofické situaci u nás něco jako úkol mimořádně svízelný, pak to bylo uvedení domácí tradice do kontaktu s tou větví světové filosofie, v níž byl sám Patočka sice od dob svých studií trvale a hluboce zakotven, ale pro kterou u nás nebylo mnoho smyslu. Patočka se tohoto úkolu podjal a po dlouhá léta pracoval na otvírání, usnadňování a zprostředkování cest recepce fenomenologického způsobu myšlení, zvláště ovšem v jeho heideggeriánské podobě, která se v jistých ohledech (a po jisté reinterpretaci) ukázala právě pro podstatně myslící marxisty jako nejatraktivnější a nejperspektivnější. Zdánlivým paradoxem bylo paralelní ovlivnění křesťanského, a to jak protestantského, tak katolického myšlení týmiž myšlenkovými postupy a týmiž zprostředkujícími metodami. O tom však musím pohovořit podrobněji; a musím zmínit dalšího významného českého myslitele nejstarší generace, totiž Hromádku.

Velmi diskutovaná a často problematizovaná postava J. L. Hromádky znamenala v českém životě po druhé světové válce něco ve skutečnosti obrovského: Hromádka otevřel a až do posledních svých dnů udržel otevřený prostor pro levicově orientované občany (především ovšem křesťany, ale časem se ukázalo, že šlo o cestu schůdnou i pro jinak než křesťansky zaměřené lidi), kteří nebyli marxisty, ani to nechtěli předstírat, kteří si zachovali svou svébytnost a i do budoucna se vyvíjeli po svém, aniž by vyhledávali polemická střetnutí s marxisty a komunisty. Pro mnoho lidí omezeného rozhledu to byla jen kultivovanější forma kolaborace. Hromádkovi však šlo o rozhovor, o dialog v záležitostech nejhlubší orientace

životní. Hromádkovi lze leccos vytknout – a my jsme mu to také vytýkali, někdy možná až netaktně, ba sveřepě. Hromádka nám stále připomínal, že se nemáme nechat zmýlit nejrůznějšími přehmaty nové komunistické moci, že musíme rozlišovat mezi nimi a mezi tím podstatným, co se nutně, nezastavitelně a oprávněně mění. My mladší, kteří jsme nevěděli mnoho o sovětských procesech dvacátých a třicátých let, jsme ještě v padesátých letech byli nakloněni vidět v procesech se Slánským atd., ale také s Horákovou nebo s katolickými představiteli apod. dočasné revoluční běsnění. Ale už Maďarsko (a Polsko) jsme nebyli ochotni tak hladce spolknout; a snad to bylo tenkrát, kdy jsme se po prvé od Hromádky vědomě a zásadně distancovali, když přišel krátce po svém několikadenním pobytu v Maďarsku do Jirchář a pokoušel se nám přesvědčivě zopakovat to, co právě slyšel od Pétéra v Budapešti. Od té doby jsme už nešli za Hromádkou, ale vždycky několik kroků před ním. V osmašedesátém už měl Hromádka co dohánět; přesto, ač otřesen 21. srpnem a unaven jako snad nikdy předtím, zakončil své životní působení důstojně. Z jeho posledních textů však lze vyčíst zklamání a rezignaci, pocit, že se cosi zbořilo a zhatilo, čemu dal Hromádka velkou část svých sil a své práce v poválečných letech.

Pamatuji se, jak jsem sám byl v posledním únorovém týdnu r. 1948 otřesen a rozhořčen způsobem, jak se komunisté zmocnili (samozřejmě po delší politické a organizační přípravě dřívější) moci ve státě, zejména pak, jak zacházeli se svými politickými protivníky. Neuvěřitelnou se mi zdála také neschopnost těch druhých a konsternovanost až vyděšenost většiny národa. Rázem jsem se psychologicky ocitl v situaci protestujícího a odmítajícího. Tentokrát pro mne Hromádka znamenal skutečné východisko. Po letech se ukázalo, jak lidé, kteří rázně odmítli novou skutečnost, se odsoudili k nečinnosti, k mlčení, k bezvýznamnosti a bezperspektivnosti. Několikrát na to přišla řeč v rozmluvách s Patočkou; jeho zkušenost byla dost podobná, i když byl o dvacet let starší a o předválečné situaci věděl víc. Ale zatímco Hromádka vytvořil prostor, v němž i Patočka našel možnost se postavit tak říkajíc na pevnou zem (byly doby, kdy se v něm podivně snoubil pocit jakési intelektuálské viny za to, že se již dříve víc nepokoušel najít cestu k dělníkům, k proletariátu, s pocitem až dojetí, jak se o něho dělnický stát stará, když se mu dostalo lázeňského léčení – známé to příznaky internalizace příliš velkého a dlouho trvajícího vnějšího tlaku, mnohokrát popsané; proti tomu Hromádka ukázal docela jinou cestu), a tak vytvořil rámec, Patočka s mnohem větší intenzitou připravoval a sám zahájil postupnou stavbu náplně tohoto rámce. Hromádka měl tu obrovskou zásluhu, že vytvořil řadu podmínek pro vznik skutečného dialogu, ale sám se dostal na určitou hranici, kterou pak už nikdy nepřekročil; Patočka na tomto základu stanul, odtud vyšel, ale onu hranici překročil. Je charakteristické, že Hromádka vedl rozhovor, „dialog“ především s kruhem kolem Machovce a že se nikdy nepokusil o rozhovor s představiteli té neomarxistické linie, která šla k filosofickým základům samotného Karla Marxe a která chtěla od Marxe jít filosoficky kupředu (hlavním představitelem této linie je Karel Kosík). Patočka však zahájil nejpodstatnější rozhovor právě s marxistickými filosofy z Kosíkova okruhu. Možná, že v tom do jisté míry hrála úlohu také volba z druhé strany (byli to totiž právě tito talentovaní mladí lidé, kteří vynaložili dost úsilí, aby – ještě za Riegrova vedení – dostali Patočku do Filosofického ústavu, byť jako pracovníka edičního oddělení, neboť jako nemarxista nemohl být vědeckým pracovníkem). V každém případě to však byla věc elementární důležitosti, jak ostatně ještě ukáže budoucnost.

Jan Patočka byl filosofem politice vždycky dost vzdáleným, a tím vlastně nečeským. Všichni velcí představitelé českého myšlení byli politicky značně angažovaní, někdy snad až příliš. Proto k nim Patočka také neměl blízko a neměl k nim snadnou cestu; v té věci byl vliv jeho učitele Husserla velmi silný. Teprve postupem let a hlavně pod tlakem politických zvratů a katastrof větších nebo menších, celonárodních nebo jen osobních nezdarů nebo případů ohrožení se dostával k české filosofické tradici. A začal si jí stále víc vážit. Avšak nejen to: Patočka dokázal objevit filosoficky nosnou žílu tam, kde ji zatím nikdo nebo jen málokdo byť jen hledal. Výtěžkem jeho nucené distance od filosofické práce v padesátých letech byl objev Komenského jako světově významného filosofa, představujícího filosofickou alternativu k Descartovi (zatímco dosud byl Komenský brán vážně jen jako pedagog, „učitel národů“). Objevil však pro sebe i pro jiné znovu Masaryka a Rádla, zčásti již po krachu první republiky, zvláště však v šedesátých a sedmdesátých letech. A Patočkův zápas v posledních třech měsících jeho života ho definitivně zařazuje do té nejpodstatnější, nejhlubší a dosud nejperspektivnější linie českého myšlení nové doby, vyznačené jmény Palacký, Havlíček, Masaryk a Rádl.

Již před válkou, když shrnoval svůj pohled na místo české vzdělanosti v Evropě, Patočka kriticky poukazoval na těžké vady našeho intelektuálního a duchovního života, vůbec celé kultury. Přesto vyslovil své přesvědčení, že „filosofie ve vývoji dalšího českého vzdělání bude míti silný vliv, jako již několikrát v rozhodujících chvílích našich novodobých dějin“; je třeba se koncentrovat na velké problémy, „které ovšem nelze mechanickou statistikou vyčíst; k těm musíme však dospět, máme-li ve svém vzdělání opustit stupeň pouhého školního mechanismu a umět říci slovo, po kterém se bude vzdělaný člověk vskutku ptát“. A když se pokusil co nejpřesvědčivěji postavit před oči naléhavost tohoto úkolu, Patočka končí: „Málo co zdá se mi tak naléhavé, jako přivést ne lid, ale českou inteligenci zpět k pokoře a skromnosti a pokusit se vůbec připomenout jí, že existuje fakt svědomí.“

Myslím, že právě svým posledním nasazením a svou smrtí Patočka znovu připomněl české inteligenci tento fakt svědomí. Z Patočkovy smrti však na nás nemluví jen důstojná rezignace, nýbrž výzva; nepociťujeme lítost a zklamání, ale náhle jako bychom v ruce drželi předanou pochodeň; s Patočkou se nehroutí nějaký relikt starých časů, ale jeho smrt tu je jako pečeť našeho odhodlání vykročit do otevřené budoucnosti. Když jsem s ním spolu se svou ženou a přítelem naposled mluvil, prohlásil v jednu chvíli, že zápas o lidská práva, do něhož jsme se pustili, není žádná bitva, nýbrž celá válka, jejíhož konce kdoví zda se dožijeme. On se nedožil, ale viděl jedinou možnou cestu k lepším dnům: „Žádná poddajnost zatím nevedla k zlepšení, nýbrž jen k zhoršení situace.“ „Existují věci, pro které stojí za to trpět.“

Tvůj Ladislav Hejdánek